

L'altra hipòtesi de treball consisteix a preguntar-se si la 'teoria' arnaldiana entorn l'"amor fina e complida" és realment una construcció teòrica i mental o principalment teòrica i mental, o és, per contra, una indicació pràctica. M'ajuda a fer-me la pregunta el fet d'haver-me adonat que el mateix prof. Mensa, en una de les darreres pàgines publicades amb el seu nom, les de la seva intervenció en el XII Congresso Internazionale di Filosofia Medievale (Palermo, 17-22 setembre 2007), acabades de publicar el 2012, intitulades "Dalla *Informació espiritual* di Arnaldo da Vilanova ai *Capitula Regni Siciliae* di Federico di Sicilia: proposte su neofiti sarraceni, ebrei o servi greci", en les quals, a l'hora de la veritat, més que una teoria sobre el reconeixement dels drets personals en el camp religiós a individus no pertanyents a la comunitat identificadora d'una entitat política, ens proposa un conjunt de normes reials de conducta envers les persones d'aquell col·lectiu (511-512). També en el camp estudiat, què tindriem, teoria o normativa?

Per pura coincidència en una prestatgeria del Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis, m'ha vingut a les mans el volum XCIII en comptes del XCII, que és (aquest darrer) una de les obres d'Hildegard de Bingen. El XCIII, en canvi, ha resultat ésser el "*Polythecon*", potser de Bernat Silvestre, en tot cas, text d'observació sociològica o de convivència, que s'anà elaborant entre els segles XIII i XIV, per tant, d'alguna manera contemporani de les obres d'Arnau de Vilanova. Les seves seccions sisena i setena potser podrien permetre d'estendre els punts paral·lels de referiment a obres possiblement comparables a les mèdiques de mestre Arnau. I els paral·lels potser es podrien estendre a l'*Ars amandi* d'Ovidi, als *Disticha Catonis*, i a d'altres obres ben conegudes en els segles medievals —la darrera citada pel mateix mestre Arnau en el *De adventu Anticristi*— i a d'altres títols més o menys didàctics, esmentats en les edicions dels precedents.

En qualsevol cas, el prof. Mensa ha encetat amb aquest seu llibre un bell i llèpol tema d'estudi, pel qual mereix tota mena d'enhorabona.

Josep Perarnau

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ (†), *El Cartoral de Rúbriques Vermelles de Pere de Rocabertí, bisbe de Girona (1318-1324)*. Edició a cura de Jaume de PUIG I OLIVER i Albert SERRAT I TORRENT (Diplomataris, 46), Barcelona, Fundació Noguera 2009, 810 pp.

Els editors col·laboradors informen en el llinard del volum de llur preocupació a fi que cap dels treballs del dr. Josep M. Marquès i Planagumà no s'extraviés i a fi que el resultat de la seva feina tingués aquella continuïtat que és aconsellable, atesa la impossibilitat de continuar-la a la seva manera irreplicable. El volum que ara tenim a les mans i ens ocupa és justament una mostra de la primera finalitat, la de salvar una feina que ell havia deixat pràcticament enllestida i ara enriqueix les nombroses publicacions de documents medievals, normalment llatins, de la ciutat i del bisbat de Girona editades els darrers anys, recordades en la presentació (10-11) i constantment esmentades de forma abreujada (15-22).

No és pas la primera vegada que el *Cartorale de rubricis coloratis* gironí atreu l'atenció dels estudiosos, però no sembla se n'hagin fet amb facilitat una idea acceptable per a tothom, car no manca qui hi ha vist una base per al coneixement de l'economia del bisbat en la Baixa Edat Mitjana i l'amic Marquès el compara a una "pintura tenebrista, on entre zones d'ombra destaquen formes i colors ben marcats" (24); el crític que ara escriu, adonant-se que l'any inicial de l'elaboració del cartoral és el 1318, que si no coincideix matemàticament és contemporani d'aquell en què Jaume II donà un impuls definitiu a l'arxiu reial de Barcelona, potser s'atreveria a dir que, com tot arxiu, respon a una necessitat de clarificació i de memòria: el bisbe de Girona, en aquell moment Pere de Rocabertí (29-32), necessitava tenir a l'abast de la mà aquell conjunt de documents que li havien de permetre de governar el bisbat sense trepitjar l'ull de poll de ningú: des del segle XI, el govern del bisbat de Girona havia generat un gruix de documents

papals o reials, de contractes i convenis, de concessions i privilegis, que era impossible de recodar a qui no es passés tot el dia regirant la corresponent documentació i per això calia tenir-la ben a l'abast de la mà en un sol llibre, en el qual els bisbes successors seguirien fent-hi copiar nous documents fins a l'acabament del segle XIV. El resultat, és a dir, el conjunt d'aquests cent vuitanta-sis instruments notarials, és d'una vàlua difícilment exagerable. Hom hi pot trobar de tot i en les pàgines 18-67 el mateix sempre enyorat dr. Marquès ens en proporciona una bella mostra, on assenyala el punt neuràlgic de l'economia d'un bisbat medieval català (i segurament de tot Europa): els delmes (62-67); en un altre ordre de coses trobem sobretot pàgines amb problemes de relació personal entre els successius bisbes de Girona i el rei (69-78), o el comte d'Empúries (79-84), però sobretot el capítol de la Seu gironina, amb el qual la necessitat de col·laboració és constant, i no sempre de sentit conflictiu, com quan bisbe i capítol es posen d'acord a taxar la quantitat que han de rebre els capitulars que vagin a estudiar: era el 1173 (130-133, doc. núm. 8). El bisbe de Girona, era, de més a més, un senyor feudal amb senyoriu damunt certs pobles i aquest tema s'endu bon nombre de documents (47-62). En canvi és més aviat escassa la documentació que incideixi directament en la missió religiosa de l'Església; en un moment determinat, el lector es troba amb un instrument notarial que fa referència a l'orde dominicà i es diu: "Mira, ara es posaran d'acord a establir la 'lectura Sedis' de Girona"; res de res i decepció: és només el permís del bisbe als dominicans de Girona per a aprofitar aigua del Puig Aguilar i portar-la al convent (387-389, núm. 96).

Fetes les precedents consideracions genèriques, intentem de veure amb un cert detall quins eren els documents que els bisbes de Girona de la Baixa Edat Mitjana consideraven que havien de tenir ben a l'abast de la mà 'ad perpetuam memoriam'.

Comencem per la localització de la terra, per comparació amb la qual és possible de localitzar Girona: 'Ispania' era clarament la denominació d'una contrada que encara calia expugnar i sotmetre, és a dir, terra dels moros, i el bisbe es comprometia a no demanar ben res als caps de casa sota senyoriu episcopal "causa Ispanie expugnande uel subiugande" (era el 1210-1211: núm. 17, p. 153); en canvi, en plantejar-se la conquesta de Mallorca, el rei Jaume I havia hagut de demanar la col·laboració dels súbdits a través dels bisbes "pro expugnandis terra et perfidia paganorum" i hom feia constar que l'auxiliu rebut el rei fou donat "ex sola gratia et mera liberalitate uestra", a fi que la generositat gironina davant la conquesta de Mallorca no fos aprofitada pel rei com a precedent per a exigir noves ajudes en metàl·lic (199, núm. 37, del 1228-1229): tota terra sota sobirania musulmana era més enllà de la pròpia pàtria; el seu, en canvi, era un país format per senyors feudals, que trobem ací anomenats pel nom individual, o formant col·lectivament un conjunt de "militum, ciuium et aliorum proborum hominum" inno-minats, que vivien des del Cinca fins a Salses: "a Sincha usque ad Salças", als quals el rei els garantia els beneficis de Pau i Treva (34, 190); aquest era el país on es trobava Girona, país que es governava per unes Corts dels tres estaments, una de les quals fou particularment important, la del 1283, sota Pere el Gran, on aquest rei reconegué la llibertat personal que els ciutadans s'havien guanyada, ajudant-lo de totes les maneres possibles en el moment de perill, que fou la croada contra Catalunya, en aquell moment acabada de vèncer (348-362) amb un especial ajut al rei en moments que ell més ho necessitava, com el del 1301, en què calia fer desaparèixer els serrells de la dita croada, i els monestirs del bisbat de Girona hi contribuïren amb 50.000 sous (392-394).

En el territori de Girona, el bisbe no és l'únic senyor jurisdiccional: cal també comptar amb el comte d'Empúries, veïnatge que era constant font de problemes (521-531 i 532-533), multiplicats pel fet que el bisbe també hi era senyor perquè tenia en el dit comtat persones sota la seva jurisdicció (412); però no cal dir que la gran institució gironina, amb la qual el bisbe ha de mantenir relacions, si és possible bones, és el capítol de la Seu, com per exemple, fent possible que els canonges de Girona es desplaressin a estudiar a escoles (no sols a universitats), precisant l'ajut econòmic ("unoquoque mense vnum optimum aureum boni auri et recti pensi") que rebrien, durant un primer any, renovable (130, núm. 8 l'acord és del 1173). Consten més

d'una vegada els noms dels qui en un moment determinat formaven el dit capítol catedralici gironí (385-386, núm. 95/120; 402/101; 421/106 i etc.); no cal dir que bisbe i capítol decideixen detalls sobre el culte de la Seu (384/95); i encara que són conscients del deure d'hospitalitat i de l'obligació de complir-lo, atès, però, que els rèdits tant del bisbe com dels canonges són "nimium tenues et exiles", comencen unint a la mensa episcopal les capellanies fundades en alguns llocs del bisbat i decidint que aquelles que rendeixin cent sous o més cada any hagin d'ésser concedides només als canonges (448/115). Haurien d'ésser llegides les pàgines inicials (23-109), en les quals el dr. Marquès resumí la seva visió de conjunt, després de les llargues hores destinades a la lectura i transcripció d'aquells prop de dos centenars de documents medievals del bisbat de Girona.

Tres característiques, no sé fins a quin punt normals o extraordinàries, obliguen a admirar els documents ací publicats: la capacitat de formular jurídicament, de manera que no pugui subsistir cap dubte d'allò que les parts convenen; l'extraordinària riquesa a l'hora de precisar la localització topogràfica dels llocs on s'han celebrat les actuacions jurídiques documentades pels notaris; i la gran quantitat de personatges que, per raons diverses, resulten afectats pels mateixos instruments notariais en qualitat de contractants i sobretot com a testimonis, tal com hom pot veure en les pàgines 733-778. I en el fons de tot plegat, la bel·licositat de l'home de la Baixa Edat Mitjana, disposat a defensar de la manera que fos, també, ai las!, amb violència física, aquell petit o gran espai del propi dret, que li permetia de construir la seguretat de la pròpia existència. Assenyalem, per la seva particular relació amb el tema d'aquestes pàgines, qualche indicació sobre llibres d'alguna herència, com els del document núm. 31, del 1227 (183-185), tot i que devien ésser un bé tan escàs, que manquen fins i tot en testaments on sembla que no haurien de mancar, com el del núm. 9 (1177), pp. 133-136.

El fet de fullejar qualsevol dels cent vuitanta-sis documents aplegats en aquest consistent volum obliga a pensar en l'enyorat amic Josep M. Marquès i Planagumà, que no sols els transcriví ans encara, per sobrepuig, els completà amb notes moltes vegades ben extenses. A ell, doncs, aquesta agràida recordació i als qui s'han imposada la feina de fer-lo arribar a les mans dels lectors, un ben merescut GRÀCIES!

Josep Perarnau

Ovidio CUELLA ESTEBAN, *Bulario aragonés de Benedicto XIII. III. La Curia de Peñíscola (1412-1423)* (Fuentes Históricas Aragonesas, 40), Zaragoza, Institución "Fernando el Católico" de la Exma. Diputación de Zaragoza 2006, 490 pp.

Encara que les xifres del títol aparentment parlen d'onze anys, en realitat del 1412 al 1423, comptant-hi els dos extrems, els anys són dotze, curulls d'esdeveniments, que anaren posant punts finals a tots els interrogants que s'havien anat presentant en la vida del nostre país, als quals la mort del mateix Benet XIII empremtà definitivament la paraula "FINIS". El mateix 1412 aquest país nostre escoltà, bon xic incrèdul, la sentència al Compromís de Casp, el sentit del qual no era pas el de posar un rei, ans el de col·locar un papa, Benet XIII, a Roma, com a cap únic de l'Església catòlica, rematant així el Cisma d'Occident; però en el moment en què el projecte d'irrupció damunt Itàlia s'havia d'emprendre amb urc a partir de les Vistes de Morella (agost del 1414), se'ls presentà, al papa i al seu rei, un terç en discòrdia, l'emperador d'allò que restava de l'Imperi Romà d'Occident, Segimon, que, a través dels seus ambaixadors, patrocinava un altre camí de solucionar el Cisma, el del Concili de Constança; el rei s'hi apuntà adelerat i Benet XIII no pogué dir que no, segur que l'emperador (i a través d'ell, el Concili), entendria les seves raons d'ésser l'únic papa legítim i es presentà, matiner, a les Vistes de Perpinyà; en sortí amb la cua entre cames, perquè el ,seu' rei l'havia traït davant mateix dels seus propis nassos, i li féu dir: "Me, qui te regem feci, mittis in desertum"; fins i tot el seu 'legatus a latere Christi',